

Η Ανατολή και η Δύση της ελληνικότητας

Σε άμεση συνάρτηση με το τριήμερο διεθνές συνέδριο που οργανώνεται από το περιοδικό *αλήθεια* («Τα παράδοξα της μίμησης», 9, 10, 11 Οκτωβρίου 2008, στο Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών) για το έργο του πρόσφατα εκλιπόντος Γάλλου φιλοσόφου Φιλίπ Λακού-Λαμπάρτ, το βιβλίο του *Μετάφρασις και Το θέατρο του Hölderlin* (μτφρ. Βαγγέλης Μπιτωόρης, Εκδόσεις Πατάκη, σειρά *αλήθεια*) μου δίνει

το έναυσμα να αναφερθώ στη γερμανική εκδοχή της περίφημης «Διαμά-

χης των Αρχαίων και των Νεωτερικών», προς το τέλος του 18ου και την αρχή του 19ου αιώνα: το αντικείμενο της έριδος είναι η συγγραφή μιας γερμανικής νεωτερικής τραγωδίας που πρέπει να αντιμετωπίσει και να λύσει το πρόβλημα της μίμησης των Αρχαίων, το οποίο είχε κληρονομηθεί από την ιταλική Αναγέννηση και τον γαλλικό κλασικισμό.

Καθώς στην ευρωπαϊκή σκηνή το θέατρο που κυριαρχεί είναι λατινικό (γαλλο-ιταλικό), στη Γερμανία το διακύβευμα της αναζήτησης μιας γερμανικής «νεωτερικής τραγωδίας» είναι εξόχως πολιτικό: μέσω αυτής επιζητείται η υπέρβαση της λατινικής μίμησης των Αρχαίων, δηλαδή των Ελλήνων, και συνάμα η εύρεση μιας άλλης, προσίδιας διατύπωσης του μιμητικού ανταγωνισμού. Με άλλα λόγια, μέσα από τον προσδιορισμό της καλλιτεχνικής ταυτότητας επιδιώκεται η ταυτότητα του γερμανικού έθνους. Η πρώτη, σχεδόν κυρίαρχη, λύση αυτού του προβλήματος θα δοθεί εν είδη προτάγματος από τον Βίνκελμαν: «Ο μοναδικός τρόπος για μας να γίνουμε μεγάλοι, και μάλιστα, αν είναι δυνατόν, αμίμητοι, είναι η μίμηση των αρχαίων». Αυτή η ρήση διέπεται από την αντίληψη της πλήρους εναρμόνισης της φύσης και της τέχνης των Αρχαίων (Ελλήνων). Η δεύτερη, επίσης δεσπόζουσα λύση, έρχεται από τον Σάλλερ, ο οποίος στο έργο του *Περί αφελούς και συναισθηματικής ποιήσεως* θα στηριχτεί στη ρουσοβική αντίθεση μεταξύ της Φύσης και της Κουλτούρας, θεωρώντας ότι οι Έλληνες (αφελείς), ως γνήσια τέκνα, όντα της Φύσης, κατόρθωσαν να δημιουργήσουν μιαν αυθόρμητη τέχνη («αφελή»), άμεση έκφραση της προσίδιας φύσης τους, απλή μίμηση της πραγματικότητας. Αντιθέτως, οι Νεωτερικοί («συναισθηματικοί»), είναι διχασμένοι, γιατί, ως τέκνα

της κουλτούρας, μάταια αναζητούν ή επιθυμούν τη χαμένη φύση (τους). Συνεπώς η μίμηση της πραγματικότητας είναι γι' αυτούς αδύνατη και το μόνο που τους απομένει είναι να εξυψώσουν αυτή την πραγματικότητα σε ιδεώδες, η να επιτελέσουν ποιητικά, καλλιτεχνικά, την «παράσταση του ιδεώδους».

Παρά τις διαφορές τους, ο Βίνκελμαν και ο Σάλλερ συμφωνούν στο εξής: στους Αρχαίους (Έλληνες) η φύση και η τέχνη είναι εναρμονισμένες. Με άλλα λόγια,

καθώς η τέχνη τους ταυτίζεται με τη φύση (τους), η ταυτότητά τους είναι αναγνωρίσιμη και διασφαλισμένη: δεν απειλείται από καμία διαίρεση. Αυτήν ακριβώς την ενότητα έρχεται να διασπάσει ο Χαϊντεγκερ, με την περίφημη επιστολή του προς τον φίλο του Μπαϊλεντορφ (4.12.1801). Εδώ, ο Γερμανός ποιητής ισχυρίζεται ότι το ίδιο, το έμφυτο, το «εθνογενές» των Ελλήνων είναι «το πυρ του ουρανού», με άλλα λόγια το «ιερό πάθος τους», η μυστικιστική τους φύση, την οποία όμως αδυνατούν να εκφράσουν στην τέχνη τους που διακρίνεται για τη «σαφήνεια της παράστασης», τη νηφαλιότητα, ενώ στους Νεωτερικούς (Εσπερίους) συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο. Αυτό το χιαστό σχήμα της αναντιστοιχίας μεταξύ των Ελλήνων και των Νεωτερικών, αλλά πρωτίστως η αναντιστοιχία της φύσης και της τέχνης στους πρώτους, καθιστούν αδύνατη τη μίμηση της αρχαιοελληνικής τέχνης, γιατί αυτή δεν κατόρθωσε να *ιδιοποιηθεί* τη φύση τους, το *ίδιον* τους. Γι' αυτό τελικά ο Χαϊντεγκερ αποφαινεται, στην ίδια επιστολή, ότι εμείς οι νεωτερικοί «δεν θα μπορούσαμε να έχουμε με αυτούς [τους Έλληνες] τίποτε το ταυτόσημο». Δηλαδή, όπως λέγει ο Λακού-Λαμπάρτ, στο λαμπρό κείμενό του «Ο Χαϊντεγκερ και οι Έλληνες, «το *ίδιον των Ελλήνων είναι αμίμητο επειδή ουδέποτε έλαβε χώρα*» - δηλαδή μέσα στην τέχνη τους. Εν ολίγοις, στην ελληνική τέχνη το *ίδιον των Ελλήνων*, το Ελληνικό, η ελληνικότητα απουσιάζει, και όπου απουσιάζει η ταυτότητα, η μίμηση γίνεται προβληματική έως αδύνατη.

Ωστόσο, ο Λακού-Λαμπάρτ φρονεί ότι έχουμε την τάση να λησμονούμε αυτό που ήταν προφανές «από τον Πλάτωνα έως τον Ντιντερό και τον Ρουσσώ: τουτέστιν την ουσιαστικά πολιτική φύση του θεάτρου και, ειδικά της τραγωδίας». Το αρχαίο θέατρο για τους Γερμανούς αυτής της εποχής είναι ο προνομιακός τόπος,

όπου το Είναι ενός λαού αυτο-αναπαριστάνεται και αυτο-θεομίζεται. Αν η ελληνική συνείδηση γεννιέται μέσα από τους μύθους, η (ανα)παράσταση αυτών των μύθων μέσω της τραγωδίας στο θέατρο της αθηναϊκής Πόλεως, όπου υποχρεούνται να παρευρίσκονται όλοι οι Αθηναίοι πολίτες, δίνει τη δυνατότητα σ' αυτόν το λαό να συνειδητοποιήσει την ελληνικότητά του. Η τραγωδία, ως μίμηση πράξεων που έχουν άμεσα συνάφεια με το μύθο, δημιουργεί ταυτότητα, και δη -τολμάμε να πούμε αναχρονιστικά- κρατική, εθνική, κρατικο-εθνική.

Ο Χαϊντεγκερ, μετά την ανεπιτυχή προσπάθεια να γράψει μια «γνήσια νεωτερική τραγωδία» (υπό τον τίτλο *Εμπεδοκλής*), μεταφράζει τις δύο σοφόκλειες τραγωδίες: την *Αντιγόνη* και τον *Οιδίποδα τύρανο* - με απώτερο σκοπό να επιστρέ-

ψει στη συγγραφή της πολυπόθητης «νεωτερικής» τραγωδίας. Σε μια επιστολή του προς τον εκδότη του Βόλμανς (28.9.1803), σχετικά με αυτό το μεταφραστικό εγχείρημα, γράφει το εξής: «Την ελληνική τέχνη [...] ελπίζω να την παρουσιάσω στο κοινό πιο ζωντανά απ' ό,τι συνήθως, εξαίροντας περισσότερο το ανατολικό στοιχείο που η ίδια είχε απαρνηθεί και διορθώνοντας την καλλιτεχνική της ατέλεια, όπου αυτή εμφανίζεται». Αυτή η κίνηση είναι διττή: αφενός φέρνει στο φως μέσω της μετάφρασης (και επομένως μέσω της θεατρικής παράστασης) το μη εκτεφρασμένο *ίδιον των Ελλήνων* - το Ανατολικό στοιχείο, το μυστικιστικό-, αφετέρου διορθώνει (υπερ-μεταφράζοντας, υπερ-ερμηνεύοντας) το αρχαίο κείμενο, έτσι ώστε αυτό να πλησιάζει την προσίδια νεωτερική αντίληψη περί καλλιτεχνικής τελειότητας.

Αυτή η εσπέρια, νεωτερική-ακόμη και σύγχρονη- αντιμετώπιση της αρχαίας τραγωδίας, η οποία βιάζει το αρχαίο ελληνικό κείμενο για να το κάνει να πει αυτό που δεν κατόρθωσε να πει, φαίνεται ότι διαωνίζει τη διαμάχη μεταξύ Αρχαίων και Νεωτερικών εκτός των συνόρων της Ελλάδος. Ωστόσο, φρονώ ότι αυτός ο ανταγωνισμός (για τη μετάφραση, ερμηνεία και σκηνοθεσία της αρχαιοελληνικής τραγωδίας) είναι κατ'εξοχήν νεοελληνικός και συνοψίζεται στην ακανθώδη σχέση μεταξύ Αρχαιοελλήνων και Νεοελλήνων. Αρκεί να δει κανείς την πολεμική στις στήλες των εφημερίδων, επ' ευκαιρία νεοελληνικών μεταφράσεων και σκηνοθεσιών (ημεδαπών ή αλλοδαπών) του αρχαίου δράματος. (Αυτόν τον ισχυρισμό τον έχω διατυπώσει διεξοδικότερα στην *Καθημερινή*, 30.10.1997, επ' ευκαιρία της διάλεξης «Ιστορία και μετάφραση» του Λακού-Λαμπάρτ στο Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών.)

Στις 8 Ιανουαρίου 1997, στο επί της οδού Ρασιπίν γραφείο του Ζαχ Ντερριντά, στο Παρίσι, όπου συζητούσαμε για την επικείμενη ελληνική έκδοση της διάλεξης του *Μαρτυρία και Μετάφραση*, του έθεσα το ερώτημα γιατί δεν έχει ενδιαφερθεί για την εν λόγω χαϊντεγκερλιανή επιστολή στον Μπαϊλεντορφ, όπου φαίνεται το μάταιον της αναζήτησης της ταυτότητας. Η απάντησή του ήταν λακωνική: «Ακόμη και στον Χαϊντεγκερ υπάρχει η αναζήτηση και η αναγνώριση της ταυτότητας». Για τον Γάλλο φιλόσοφο, η διαφορά επιφύλασσει σε κάθε είδους ταυτότητα, στο *ένδον* τόσο της φύσης όσο και της τέχνης. Η Ανατολή και η Δύση της ελληνικότητας ουδέποτε υπήρξαν ταυτοτικά και αμίγως διαφοροποιημένες ή μία προς την άλλη. Αλλά αυτό είναι μια άλλη ιστορία, και δη η σημαντικότερη...

Ο Βαγγέλης Μπιτωόρης είναι συγγραφέας, μεταφραστής

ΣΤΟΥΣ

ΔΡΟΜΟΥΣ

ΤΗΣ

ΒΕΒΡΙΑΣ

Με αφορμή

ένα βιβλίο

ή μια σκέψη

επιμέλεια: Κ.Β.